

*Lapsen tuki
varhaiskasvatuksessa*

Sisällys

Varhaiskasvatus	3
1. Tuki varhaiskasvatuksessa	3
1.1. Tuen järjestämisen periaatteet.....	3
1.2. Kolmiportainen tuki.....	4
1.3. Tuen muodot	7
2. Varhaiskasvatuksen nivelvaiheet	9
3. Yhteistyöryhmät	11
3.1. Yhteistyö huoltajien kanssa	11
3.2. Monialainen yhteistyö ja konsultaatio	12
3.3. Lapset puheeksi – toimintamalli.....	15
4. LIITTEET.....	15

Varhaiskasvatus

1. Tuki varhaiskasvatuksessa

Nykyistä varhaiskasvatustalakeia (540/2018) on hallituksen esityksen (HE 148/2021 vp) mukaisesti uudistettu tuen osalta ja laki astuu voimaan 1.8.2022.

Varhaiskasvatuksessa tuki on lapsen tuen tarpeen mukaan esi- ja perusopetuksen lailla kolmipor-taista- tai tasoista (yleinen, tehostettu ja erityinen tuki) ja muodostaa jatkossa vahvemman jatku-mon esi- ja perusopetukseen. Tuki toteutetaan osana varhaiskasvatuksen toimintaa inklusiivisesti.

1.1. Tuen järjestämisen periaatteet

Tuen tarpeen arviointi, tuen antaminen sekä toimintakulttuurin ja toimintatapojen kehittäminen kuuluvat varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan koko henkilöstölle heidän koulutuk-sensa, työnkuviensa ja vastuidensa mukaisesti. Lapsella on siis oikeus saada varhaiskasvatuksen erityisopettajan palveluja sekä varhaiskasvatukseen osallistumisen edellyttämiä tulkitsemis- ja avustamispalveluja ja apuvälineitä. Erityisopettajan palvelut kuuluvat Wiitaunionissa automaatti- sesti kaikille lapsille, mutta erityistarpeita arvioidaan tapauskohtaisesti.

Erityistä tukea tarvitsevien lasten kohdalla sijoitusta mietitään lapsen tuen tarpeet huomioon ot- taen. Kun tuen tarve tulee ilmi varhaiskasvatuksessa ollessa, järjestetään lapselle tarvittava tuki. Perhepäivähoitaja vastaa ryhmänsä lasten tuen toteuttamisesta, mutta tuen suunnittelussa ja arvi- oinnissa tehdään yhteistyötä varhaiskasvatuksen erityisopettajan kanssa. Lapsen edun sitä edel- lyttäessä, voidaan yhteistyössä huoltajan kanssa keskustella, onko lapsen parempi siirtyä päiväko- tiin saadakseen tarvitsemaansa tukea.

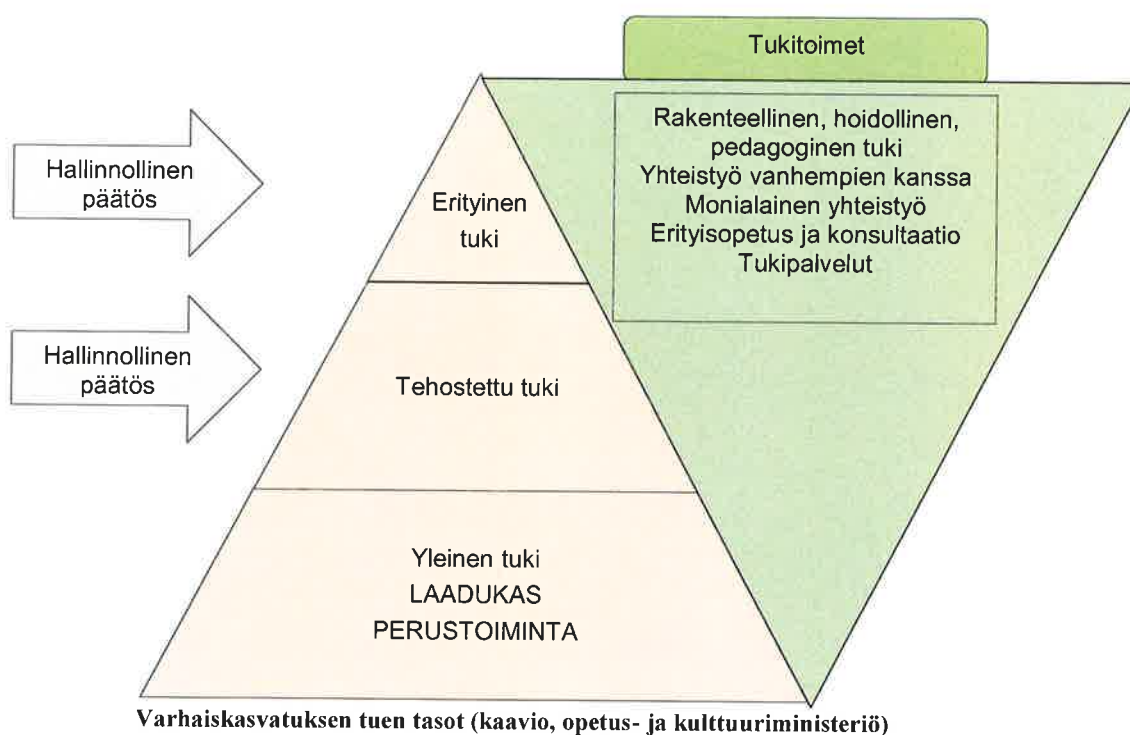
Varhaiskasvatuksessa voi olla lapsi- tai ryhmäkohtaisia avustajia, joiden tehtävänä on tukea lasta tai lapsia ryhmässä sekä mahdollistaa heidän osallistumisensa toimintaan. Wiitaunionissa on isoimmissa päiväkotiryhmissä ryhmäavustajat, henkilökohtaiset avustajat myönnetään tapauskoh- taisesti. Avustajan tehtäviä tarkennetaan ryhmän tarpeen mukaan. Hän voi esim. auttaa muita lap- sia, kun varhaiskasvatuksen opettaja toimii tukea tarvitsevan lapsen kanssa ja tuo vuorovaikutus- tilanteeseen lapsen yksilöllisiin tavoitteisiin liittyviä pedagogisia sisältöjä.

Lapsella voi olla myös useampi varhaiskasvatuspaikka, esim. asumisjärjestelyistä johtuen. Tällöin tuki on suunniteltava, toteutettava ja arvioitava yhteistyössä lasta hoitavien työntekijöiden kesken.

1.2. Kolmiportainen tuki

Lapsella on oikeus saada tarvitsemaansa tukea heti tuen tarpeen ilmettyä. Tuki järjestetään yleisenä, tehostettuna tai erityisenä tukena inklusiivisten periaatteiden mukaisesti. Oikea-aikaisella, yksilöllisesti kohdennetulla ja lapsen tarpeita vastaavalla tuella edistetään lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Samalla ehkäistään ongelmien kasvamista ja monimuotoistumista. Lapsen siirtymistä tuen portailla arvioidaan yhteistyössä vanhempien kanssa.

Varhaiskasvatuksen tuen tasot

Yleinen tuki koskee kaikkia varhaiskasvatuslain piirissä olevia lapsia ja se on ensimmäinen keino vastata lapsen tuen tarpeeseen. Tuki toteutetaan osana perustoimintaa lapsen omassa ryhmässä. Tuki sisältää yksittäisiä tukimuotoja, esimerkiksi pedagogisia ratkaisuja ja tukitoimia, joilla tilanteeseen vaikutetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tuki on pääsääntöisesti lyhytkestoista ja/tai intensiteetiltään matalampaa kuin tehostetussa ja erityisessä tuessa. Lapsen yksilöllisiin tuen tarpeisiin vastataan käyttämällä esimerkiksi tarkoituksenmukaisia materiaaleja, opetusohjelmia, välineitä tai osa-aikaista erityisopettajan antamaa tukea. Yleistä tukea annetaan heti tuen tarpeen ilmetessä, eikä se edellytä hallintopäätöstä. Kuitenkin mahdollisista tukipalveluista, kuten tulkitsemis- ja avustamispalveluista ja apuvälineistä, tehdään hallinnollinen päätös.

Tehostettu tuki aloitetaan matalalla kynnyksellä, kun yleinen tuki ei ole riittävää ja lapsi tarvitsee vahvempaa tukea. Tehostettu tuki on intensiteetiltään voimakkaampaa ja yksilöllisempää

kuin yleinen tuki. Tuki perustuu yksilöllisesti suunniteltuihin pedagogisiin tukitoimiin ja ratkaisuihin ja muodostuu säännöllisistä ja samanaikaisesti toteutettavista useista tuen muodoista. Lapsen tukea tehostetaan tuen suunnittelulla ja toteuttamistapojen lisäämisellä tai niitä vahvistamalla. Tehostettu tuki voi olla lyhytaikaista tai pidempään jatkuvaa ja sitä annetaan niin kauan kuin lapsi sitä tarvitsee. Wiitaunionissa tuen tehostamisen aloittamisesta sovitaan yhteistyössä erityisopettajien ja esihenkilöiden kanssa. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja ohjaa ja konsultoi kaikkia niitä ryhmiä, joissa on lapsia, joiden tukea on tehostettu. Lapselle suunnitellaan lapsikohmainen veo:n antama yksilöllinen erityisopetus, joka toteutetaan pääsääntöisesti osana lapsiryhmän toimintaa. Tehostetussa tuessa arvioidaan millaisista rakenteellisen ja hoidollisen tuen ratkaisuista lapsi hyötyy. Yhteistyötä tehdään monialaisesti eri asiantuntijatahojen kanssa (terapeutit, perheneuvola, lastensuojelu, psykologi ja terveydenhuolto). Tehostetun tuen antamisesta tehdään hallintopäätös.

Erityinen tuki on vahvin varhaiskasvatuksessa annettava tuen taso ja sitä annetaan, kun yleinen tai tehostettu tuki ei riitä. Erityistä tukea voidaan antaa vammasta, sairaudesta, kehityksen viivästyisestä tai muusta, merkittävästi toimintakykyä alentavasta lapsen oppimisen ja kehityksen tuen tarpeesta johtuen. Erityinen tuki ei edellytä diagnoosia tai kuntoutustarvetta. Tuki suunnitellaan yksilöllisesti lapsen toimintakyky arvioiden. Lapsen tuen tarpeen vaatiessa tuki voidaan aloittaa suoraan erityisen tuen tasolla.

Erityinen tuki muodostuu useista tuen muodoista ja tukipalveluista, ja on jatkuvaa ja kokoaikaista. Erityinen tuki pohjautuu erityispedagogiseen osaamiseen ja siihen sisältyy aina rakenteellista tukea. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja antaa erityisopetusta koko- tai osa-aikaisesti lapsen tarpeista riippuen. Erityiseen tukeen kuuluu tarve konsultaatioon ja monialaiseen yhteistyöhön laajan verkoston kanssa (esim. terapeutit, perheneuvola, lastensuojelu, psykologi ja terveydenhuolto). Erityisen tuen antamisesta tehdään hallintopäätös. Kun erityinen tuki päätetään lopettaa, tuki jatkuu tehostettuna tai yleisenä tukena.

	Yleinen tuki	Tehostettu tuki	Erityinen tuki
Mahdolliset tuen muodot	Kaikki (paitsi erityisopetus)	Kaikki	Kaikki
Rakenteellinen tuki	Mahdollinen	Oikeus rakenteelliseen tukeen	Aina useita tuen muotoja käytössä
Erityisopetus	Ei	Osa-aikaisesti	Osa- tai kokoaikaisesti
Varhaiskasvatuksen erityisopettajan palvelut	Veon tai kiertävän veon konsultatiivinen ja ohjauksellinen tuki tarvittaessa	Kiertävän veon konsultatiivinen ja ohjauksellinen tuki aina tai ryhmässä työskentelevän veon säännöllinen tuki	Kiertävän veon konsultatiivinen ja ohjauksellinen tuki aina tai ryhmässä työskentelevän veon säännöllinen tuki
Monialainen yhteistyö	Yleensä yksittäisiä tahoja Monialainen konsultaatio mahdollinen Työnohjaus mahdollinen	Useita tahoja Monialaisen konsultaation tarve selvitettävä Työnohjauksen tarve selvitettävä	Laajaa ja monitahoista Monialaisen konsultaation tarve selvitettävä Työnohjauksen tarve selvitettävä
Hallinnollinen päätös	Ei Mahdollisista tukipalveluista, kuten tulkitsemis- ja avustamispalveluista ja apuvälineistä, tehdään kuitenkin hallinnollinen päätös	Kyllä	Kyllä (Myös varhennettu esiopetus)
Tuen tehostamisen prosessin aloitteen tekijä	Varhaiskasvatuksen opettaja tai muu työntekijä ja veo annetun tuen arvion perusteella	Varhaiskasvatuksen opettaja tai muu työntekijä ja veo annetun tuen arvion perusteella	Varhaiskasvatuksen opettaja tai muu työntekijä ja veo annetun tuen arvion perusteella
Päätöksen tekijä	Veo ja varhaiskasvatuksen opettaja tai ryhmän esihenkilö	Veo ja esihenkilö käsittelee Hallinnollisen päätöksen tekijänä varhaiskasvatusjohtaja	Veo ja esihenkilö käsittelee Hallinnollisen päätöksen tekijänä varhaiskasvatusjohtaja
Pedagoginen asiakirja	Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma	Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma	Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma/HOJKS
Vastuu tuen suunnittelusta ja toteutumisesta	Varhaiskasvatuksen opettaja ja/tai veo	Varhaiskasvatuksen opettaja veon tukemana ja/tai veo	Varhaiskasvatuksen opettaja veon tukemana ja/tai veo
Tukea toteuttavat ja sen toteutukseen sitoutuvat	Kaikki lapsen kanssa toimivat	Kaikki lapsen kanssa toimivat	Kaikki lapsen kanssa toimivat

Taulukon koostamisessa käytetty apuna lähdettä: Heiskanen, N., Neitola, M., Syrjämäki, M., Viljamaa, E., Nevala P., Siipola, M. ja Viitala, R. (2021). *Kehityksen ja oppimisen tuki sekä inklusivisuus varhaiskasvatuksessa. Selvitys nykytilasta kunnallisissa ja yksityisissä varhaiskasvatuspalveluissa sekä esitys kehityksen ja oppimisen tuen malliksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:13. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162927>

1.3.Tuen muodot

Ryhmässä toimiessa varhaiskasvatuksessa tuki rakentuu lapsen yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisesta. Tuen järjestämisen lähtökohtana ovat lapsen vahvuudet sekä oppimiseen, kehitykseen ja hyvinvointiin liittyvät tarpeet. Tuen eri muotoja käytetään kaikilla tuen tasoilla lapsen tuen tarpeen mukaisesti. Tukitoimet suunnitellaan pedagogisesti niin, että lapsen osallisuus, oikeus oppia ja toimia osana vertaisryhmää toteutuvat lapsen edun mukaisesti. Lapsen saama tuki voi sisältää pedagogisia, rakenteellisia ja hoidollisia tukimuotoja.

Pedagogisia tuen muotoja

- Toistuvat toiminnot ja selkeä, ennakoitava päivärhythmi
- Oppimisympäristöjärjestelyt, esim. sopivan tilan, ajan ja paikan jäsentäminen
- Sensitiiviset ja saavutettavat vuorovaikutus- ja kommunikointitavat, kuten puhetta korvaavat kommunikaatiomenetelmät, esim. viittomat, kuvat ja erilaisten teknologisten ratkaisujen käyttö
- Henkilöstön yhteiset, johdonmukaiset pedagogiset ja erityispedagogiset työtavat ja menetelmät
- Varhaiskasvatuksen toiminnan suunnittelu, havainnointi, dokumentointi ja arviointi
- Erityisopettajan antama opetus- ja konsultaatio

Kaikille ryhmän lapsille kohdistettavaa pedagogista toimintaa suunnitellaan, sovelletaan ja suunnataan huomioiden yksittäisen lapsen tai lasten tarpeet. Yksilöllisistä tarpeista nousevia erityispedagogisia menetelmiä voidaan toteuttaa yhden lapsen, pienryhmän tai koko ryhmän yhteisenä toimintana. Inklusiivisen arvoperustan mukaisesti pedagogisen tuen suunnittelussa ja toteutuksessa käytetään ensisijaisesti toimintatapoja, joissa lapsen tarvitsema tuki toteutuu osana vertaisryhmää.

Rakenteellisia tuen muotoja

- Lapsen tuen tarpeen havaitsemiseen ja toteuttamiseen liittyvän osaamisen ja erityispedagogisen osaamisen lisääminen
- Ryhmän lapsimäärän pienentäminen
- Henkilöstön mitoitukseen ja /tai rakenteeseen liittyvä tarkastelu ja ratkaisut
- Varhaiskasvatukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustamispalvelut ja apuvälineiden käyttö
- Esteettömyyden huomioiminen
- Pien- ja/tai erityisryhmä

Hoidollisia tuen muotoja

- Menetelmät ja toimintatavat, joilla vastataan lapsen tarvitsemaan hoivaan, hoitoon ja avustamiseen
- Pitkäaikaissairauksien hoito, lääkitys, ruokavalio ja liikkumiseen liittyvät avustamisen tarpeet ja apuvälineet huomioidaan osana hoidollisen tuen muotoja
- Yhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijoiden kanssa esim. varhaiskasvatuksen henkilöstön ohjaus ja konsultaatio

Lapsen tarvitseman lääke- tai sairaudenhoidon toteuttaminen osana lapsiryhmän perustoimintaa arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Lapsen lääke- tai sairaudenhoito ei ole riippuvainen varhaiskasvatuslain mukaisesta tuen tasosta, vaan hoitoa annetaan tarpeen mukaan kaikilla tuen portailla. Pedagogisten, rakenteellisten ja hoidollisten toimintatapojen tulee olla lapsen edun ja tuen tarpeen mukaisia. Tukitoimet suunnitellaan pedagogisesti niin, että lapsen oikeus oppia ja toimia osana vertaisryhmää toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla. Esimerkiksi apuväline- ja avustamisjärjestelyissä huomioidaan lapsen osallisuus ja mahdollisuus toimia samoissa tiloissa ja tilanteissa muun lapsiryhmän kanssa.

Lapsen henkilökohtainen avustaja

Henkilökohtaisen avustajan tarpeesta tulee olla lasta kuntouttavan toimipisteen tai lääkärin lausunto. Avustajan tarpeesta neuvottelevat varhaiskasvatuksen esihenkilöt ja -erityisopettajat yhdessä ryhmän henkilökunnan kanssa. Varhaiskasvatusjohtaja hakee täyttölupaa henkilökohtaista avustajaa varten johtoryhmältä.

2. Varhaiskasvatuksen nivelvaiheet

Varhaiskasvatuksen toimet tukevat lapsen siirtymistä kotihoidosta varhaiskasvatukseen, sen eri vaiheisiin ja esiopetukseen. Tavoitteena on antaa lapselle ja huoltajille turvallinen ja joustava siirtymä nivelvaiheissa. Samalla varmistetaan kussakin siirtymävaiheessa tiedonkulku varhaiskasvatushenkilöstön ja eri asiantuntijoiden kesken toiseen varhaiskasvatyksikköön, varhennettuun esiopetukseen tai esiopetukseen. Tukea tarvitsevien lasten yhteyshenkilönä kussakin varhaiskasvatuksen nivelvaiheessa toimii varhaiskasvatuksen erityisopettaja.

Tiedonsiirto varhaiskasvatuksessa

Lapsen siirtyessä varhaiskasvatyksiköstä toiseen, tehdään lapsen vasu-arviointi ja vasu toimitetaan uuteen yksikköön, jossa päivitetään palvelusopimus yhdessä huoltajien kanssa. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja saattaa tukea tarvitsevan lapsen oppimispolulla eteenpäin siten, että tiedonkulku ei katkea ja että lapsen suunnitelmallinen varhaiskasvatus toteutuu. Lapsen siirtymistä uuteen varhaiskasvatuspaikkaan helpotetaan mahdollistamalla tutustuminen etukäteen.

Esiopetukseen siirtyminen

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022, 57–58) määrää, että lapsen tuen tarve arvioidaan aina lapsen aloittaessa esiopetuksen. Esiopetukseen osallistuvan lapsen kasvun ja oppimisen tuesta määrätään esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Esiopetusta täydentävän varhaiskasvatuksen osalta mahdollinen tuki tulee yhteen sovittaa esiopetuksessa annettavan tuen kanssa ja tuki kirjataan lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan.

Esiopetus järjestetään Wiitaunionissa perusopetuksen alaisena. Esiopetusvuotta edeltävänä keväänä jokaisesta lapsesta täytetään varhaiskasvatusryhmän toimesta tiedonsiirtolomake, joka annetaan huoltajille allekirjoitettavaksi ennen tiedonsiirtopalaveria. Tiedonsiirtopalaveriin osallistuvat varhaiskasvatuksen opettajat, varhaiskasvatuksen erityisopettaja, esiopetuksen opettajat, laaja-alaiset erityisopettajat, lastenneuvolan terveydenhoitaja ja tapauskohtaisesti lapsen ympärillä toimivat yhteistyötahot (esimerkiksi puheterapeutti, psykologi, sosiaalitoimi). Lapsesta voidaan järjestää myös oma henkilökohtainen tiedonsiirtopalaveri, johon kutsutaan mukaan huoltajien lisäksi tarvittavat tahot. Tiedonsiirrossa noudatetaan varhaiskasvatustilaa ja voimassa olevia säädöksiä. Koulut järjestävät keväällä esiopetukseen siirtyville lapsille tutustumispäivän. Opetuksen järjestämisen kannalta välttämättömät tiedot siirretään esiopetukseen. Huoltajien luvalla esiopetukseen siirtyvät tiedonsiirtolomakkeen lisäksi muut tarvittavat asiakirjat.

Varhennettu esiopetus

Lapsi voi vaikean vammaisuuden tai sairauden vuoksi tarvita pidennettyä oppivelvollisuutta, jolloin lapsi voi aloittaa oppivelvollisuutensa vuotta normaalia aiemmin. Päätös pidennetyn oppivelvollisuuden aloittamisesta tehdään pääsääntöisesti ennen oppivelvollisuuden alkamista Vanhemmat hakevat varhennettua esiopetusta kirjallisesti oman koulun rehtorilta/johtajalta. Liitteenä tulee olla lapsen kehitystä ja terveydentilaa selvittävä lääkärinlausunto. Varhennettu esiopetus toteutetaan varhaiskasvatuksessa yleensä päiväkodissa.

	Varhaiskasvatuksen aloitus	Varhaiskasvatusryhmästä toiseen siirtyminen	Esiopetukseen siirtyminen
Lapsi & huoltaja	<p>Hakemus varhaiskasvatukseen (huoltajat)</p> <p>Tutustumiskäynnit varhaiskasvatusryhmään</p> <p>Palvelusopimuksen laatiminen</p> <p>Vasukeskustelu n. 2 kk:n kuluttua varhaiskasvatuksen aloittamisesta</p>	<p>Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman siirtäminen uuteen ryhmää</p> <p>Tutustumiskäynnit uuteen ryhmään</p> <p>Palvelusopimuksen laatiminen/päivittäminen</p> <p>Vasukeskustelu n. 2 kk:n kuluttua aloittamisesta</p>	<p>Kirjallinen lupa tiedonsiirtoon esiopetukseen (tiedonsiirtolomake, mahdolliset lausunnot, lapsen varhaiskasvatussuunnitelma)</p> <p>Tutustumispäivä esiopetukseen</p>
Varhaiskasvatushenkilöstö	<p>Yhteydenotto perheeseen ja tutustumiskäynneistä sopiminen</p> <p>Palvelusopimuksen laatiminen</p> <p>Vasukeskustelu n. 2 kk:n kuluttua varhaiskasvatuksen aloittamisesta</p> <p>Toiminnan havainnointi, suunnittelu, arviointi, kehittäminen</p>	<p>Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman arviointipalaveri huoltajien kanssa</p> <p>Tiedonsiirtopalaveri uuteen ryhmään</p> <p>Vasu mukaan huoltajille + vasun arkistointi</p>	<p>Tiedonsiirto esiopetukseenlomakkeen laadinta ja huoltajien allekirjoitus (mahdolliset lausunnot liitteeksi)</p> <p>Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman arviointi</p> <p>Vasu mukaan huoltajille + vasun arkistointi</p>
Varhaiskasvatuksen erityisopettaja	<p>Tukitoimien käynnistyminen tarvittaessa</p>	<p>Tiedonsiirto tukitoimista uuteen ryhmään</p>	<p>Tiedonsiirto tukitoimista esiopetukseen</p> <p>Vastaa tiedonsiirtopalaverin aikataulutuksesta ja toteutuksesta</p>
Monialainen asiantuntijaryhmä	<p>Mukana tarvittaessa</p>	<p>Mukana tarvittaessa</p>	<p>Tiedonsiirto esiopetukseenpalaveri</p> <p>Tiedonsiirtopalaverissa läsnä varhaiskasvatuksen, koulun ja terveydenhuollon edustuksen lisäksi tarvittavat lapsen ympärillä toimivat yhteistyötahot. Huoltajilla on mahdollisuus osallistua lasta koskevaan osioon</p> <p>Tai tarvittaessa yksittäisen lapsen palaveri, jossa läsnä lapsen huoltajat, lapsen kanssa toimivat yhteistyötahot sekä esiopetuksen edustus</p>

3. Yhteistyöryhmät

Varhaiskasvatus on osa suomalaista koulutusjärjestelmää sekä tärkeä vaihe lapsen kasvun ja oppimisen polulla. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea lapsen oppimisen edellytyksiä, edistää elinikäistä oppimista ja koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamista inklusiivisten periaatteiden mukaisesti. Periaatteisiin kuuluu kaikkia lapsia koskevat yhtäläiset oikeudet, tasa-arvoisuus, yhdenvertaisuus, syrjimättömyys, moninaisuuden arvostaminen sekä sosiaalinen osallisuus ja yhteisöllisyys. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 3.) Wiitaunionissa tarjotaan laadukasta varhaiskasvatusta kaikille varhaiskasvatuskäisille lapsille. Se toimii samalla ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä lapsen yksilöllisen kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin tukemisessa. Varhaiskasvatuspaikka järjestetään lapselle mahdollisimman pian tarpeen ilmetessä ja perheen sitä hakiessa. Wiitaunionissa varhaiskasvatusta järjestetään päiväkodeissa, perhepäivähoidossa ja ryhmäperhepäiväkodeissa.

Varhaiskasvatusjohtaja, päiväkodin johtajat ja perhepäivähoidonohjaaja neuvovat ja ohjaavat perheitä varhaiskasvatuspalveluihin hakemisessa. Varhaiskasvatuspaikkaa haetaan joko sähköisesti tai paperisella hakulomakkeella. Sähköinen hakulomake löytyy kunnan nettisivuilta, josta voi myös tulostaa paperisen hakulomakkeen. Paperisen lomakkeen saa myös varhaiskasvatuksen toimistosiheteereiltä, jotka osaavat auttaa myös maksuihin liittyvissä kysymyksissä.

Hakemuksen saapumisen jälkeen varhaiskasvatuksen esihenkilöt selvittävät lapselle sopivaa varhaiskasvatuspaikkaa. Tukea tarvitsevan lapsen kohdalla varhaiskasvatuksen erityisopettaja osallistuu sopivan paikan valintaan. Paikan valinnassa huomioidaan lapsen ikä, tuen tarve, henkilökunnan koulutus ja työkokemus, avustajapalvelujen tarve, perheen kuljetusmahdollisuudet ja mahdolliset toiveet. Inklusiivisen ajatuksen mukaisesti Wiitaunionissa tukea tarvitsevat lapset sijoitetaan olemassa oleviin ryhmiin ja tarvittava tuki järjestetään sinne.

3.1. Yhteistyö huoltajien kanssa

Huoltajien kanssa luodaan luottamuksellinen, tasa-arvoinen ja avoin vuorovaikutussuhde, joka on pohja kasvatusyhteistyölle. Yhteinen sitoutuminen lapsen terveen ja turvallisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistämiseen ovat yhteistyön tavoitteena. Yhteistyössä huomioidaan vuorovaikutteisuus, perheiden moninaisuus ja lapsen yksilölliset tarpeet. Henkilöstö tukee aktiivisesti vanhempia lasten huoltajuuteen ja vanhemmuuteen liittyvissä kysymyksissä. Päivittäiset myönteisesti kuvatut havainnot lapsen päivästä huoltajalle ovat tärkeitä. Yhteistyössä hyödynnetään myös tietoa ja viestintäteknologiaa. Lapsella ja hänen huoltajillaan on mahdollisuus käydä tutustumassa tulevaan ryhmään useita kertoja ennen varhaiskasvatuksen aloittamista. Tutustumiskäynnit ovat erityisen merkityksellisiä silloin, kun kyseessä on lapsi, jolla on tuen tarvetta.

Kaikille varhaiskasvatuksessa oleville lapsille tehdään **sopimus varhaiskasvatuspalvelusta ja vasu eli lapsen varhaiskasvatussuunnitelma**. Näiden avulla suunnitellaan jokaiselle lapselle hänen ikäänsä ja tarpeitaan vastaavaa tavoitteellista toimintaa. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma (lapsen vasu) tehdään yhteistyössä lapsen, huoltajien, työntekijöiden ja mahdollisten asiantuntijoiden kesken. Tarvittaessa käytetään tulkkia apuna keskusteluissa. Suunnitelmaa päivitetään ja arvioidaan vähintään kerran toimintavuodessa ja sitä on tarkistettava aina, kun siihen on lapsen tarpeista johtuva syy. Mikäli lapsen huoltajat ovat eronneet ja heillä on yhteishuoltajuus, tulee molemmat huoltajat kutsua lapsen vasun laadintaan.

Lapsen vasu tuen aikana

- Lapsen vasuun kirjataan
  - Tavoitteet lapsen varhaiskasvatuksen toteuttamiseksi lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevalla tavalla
  - Toimenpiteet tavoitteiden toteuttamiseksi
  - Toiminnan tavoitteiden saavuttaminen ja tavoitteiden muuttaminen lapsen muuttanutta tuen tarvetta vastaavaksi
  - Lapsen tarvitsema tuki eli tuen taso (yleinen, tehostettu, erityinen)
  - Tuen muodot (pedagogiset, rakenteelliset ja hyvinvointia tukevat järjestelyt)
  - Tuen toteuttaminen sekä
  - Tuen vaikuttavuuden ja tukitoimien toteutumisen arviointi
  - Tuen tarpeen ja tukitoimien päätyminen
- Jos lapsi osallistuu useamman kuin yhden varhaiskasvatuksen järjestäjän tai tuottajan varhaiskasvatukseen ja lapsella on tuen tarve, on tuki suunniteltava, toteutettava ja arvioitava varhaiskasvatuksen järjestäjien ja tuottajien yhteistyössä.
- Lapsen vasun toteutumista sekä varhaiskasvatuksen pedagogisten toimintakäytäntöjen vaikutuksia lapsen kehitykseen ja oppimiseen seurataan säännöllisesti.
- Ennen tehostetun tuen tai erityisen tuen antamisen aloittamista lapsen vasuun kirjataan jo annetun tuen vaikuttavuus ja toteutettujen tukitoimien arviointi
- Arvioinnissa on kuvaus tukitoimista, niiden vaikuttavuuden arvioinnista ja kehittämisestä sekä perustelut millaisista tuen toimista lapsi hyötyisi
- Jos lapsi saa tehostettua tai erityistä tukea, lapsen vasua päivitetään hallinnollisen päätöksen sisällön mukaisesti.
- Perhepäivähoidossa ja ryhmäperhepäivähoidossa lapsen tuen tarpeen tunnistaminen, tuen suunnittelu ja arviointi tehdään yhteistyössä varhaiskasvatuksen erityisopettajan kanssa.

3.2. Monialainen yhteistyö ja konsultaatio

Monialaista yhteistyötä ohjaa lapsen edun ensisijaisuus. Lapsen kannalta on tärkeää, että tuki muodostaa johdonmukaisen jatkumon varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen aikana sekä lapsen siirtyessä perusopetukseen.

Wiitaunionissa yhteistyökäytännöistä ja periaatteista lastenneuvolan, lastensuojelun, kasvatus- ja perheneuvolan ja muiden sosiaalitoimen palvelujen kanssa sovitaan kaksi kertaa vuodessa toteutettavien yhteistyöpalaverien puitteissa. Monialainen yhteistyö toteutetaan ensisijaisesti huoltajan suostumuksella ja yhteistyötä tehdessä noudatetaan salassapitoa ja tietojen vaihtoa koskevia sääntöjä.

Varhaiskasvatuksen yhteistyötahoja ovat mm.

- lastenneuvolan terveydenhoitajat
- neuvolalääkärit

- puheterapeutit
- fysioterapeutit
- toimintaterapeutit
- varhaiskasvatuksen konsultoiva terveystieteiden psykologi
- perheneuvolan psykologi
- perhetyöntekijät
- vammaispalveluohjaajat
- sosiaalityöntekijät

Tarvittaessa yhteistyötahoja ovat myös

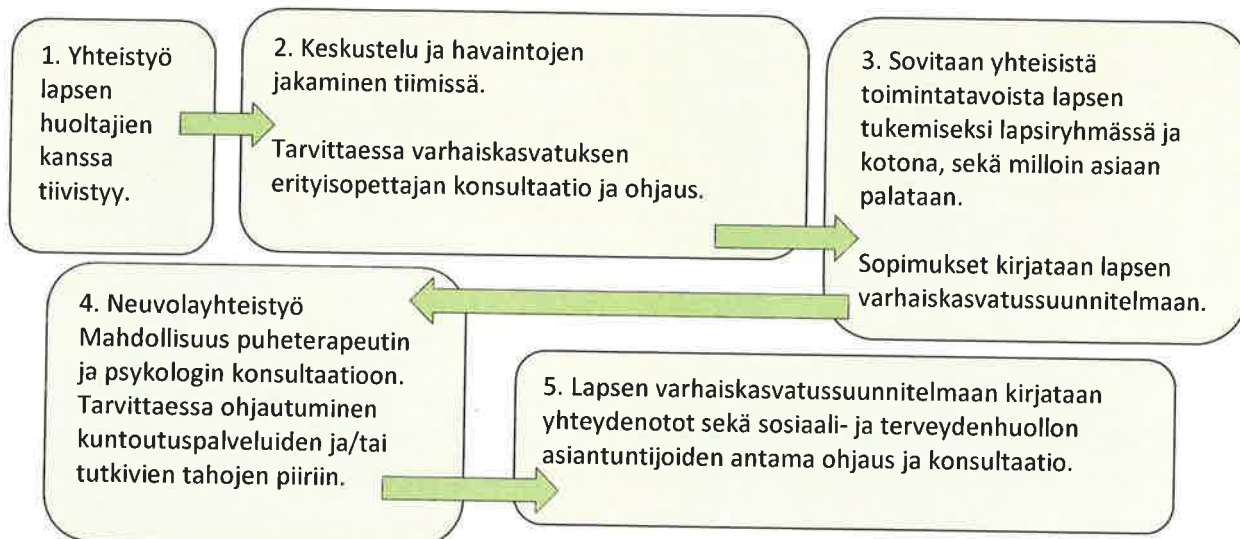
- äitiysneuvolan terveydenhoitajat
- kouluterveydenhoitajat
- koulun opettajat
- erikoissairaanhoidon
- kuntoutusohjaajat

Yhteistyö neuvolan ja muiden terveydenhuollon palvelujen kanssa

Wiitaunionissa 18kk:n ja 4-vuotiaan lapsen laajaan terveystarkastukseen sisällytetään varhaiskasvatuksen henkilöstön arvio lapsen toimimisesta ja hyvinvoinnista ryhmässä. Tätä varten on käytössä yhteistyölomake. Lomakkeen laadintaan osallistuvat myös lapsen huoltajat ja he toimittavat lomakkeen neuvolaan ikäkausitarkastuksen yhteydessä. Neuvolasta lomake toimitetaan varhaiskasvatuksen erityisopettajan kautta takaisin lapsen ryhmään vasun liitteeksi. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan lomakkeen laadintapäivä ja neuvolan yhteenvedosta mahdolliset lapsen kasvuun, kehitykseen, oppimiseen ja hyvinvointiin liittyvät varhaiskasvatusta koskevat asiat.

On oleellista tunnistaa, milloin varhaiskasvatuksen tuki on riittävää ja milloin lapsi tulee ohjata esimerkiksi puheterapeutin, toimintaterapeutin, fysioterapeutin tai psykologin arvioon. Tuen tarpeen arviointia tehdään yhdessä huoltajien ja varhaiskasvatushenkilöstön kanssa kokoamalla havaintoja arjen tilanteista kotona ja varhaiskasvatuksessa.

KUN HUOLI HERÄÄ VARHAISKASVATUKSESSA

Wiitaunionissa puheterapeutin, fysioterapeutin, perheneuvolan ja psykologin palvelujen piiriin ohjautuminen voi tapahtua suoraan ottamalla yhteyttä ko. asiantuntijaan. Toimintaterapiapalvelujen piiriin ohjaututaan terveydenhuollon kautta. Jos lapsen arvellaan hyötyvän tarkemmista tutkimuksista, varhaiskasvatuksen henkilöstö kokoaa yhdessä varhaiskasvatuksen erityisopettajan kanssa lapsikuvauksen ko. taholle. Huoltajien kanssa sovitaan lapsikuvauksen toimittamiseen liittyvät käytännöt. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan lapsikuvauksen laadintapäivä, kenelle lapsikuvaus on osoitettu ja miten huoltajien kanssa on sovittu lapsikuvauksen toimittamisesta. Monialaisen yhteistyön käynnistyessä sovitaan huoltajien kanssa mahdollisten asiantuntijalausuntojen toimittamisesta varhaiskasvatukseen.

Jos lapsella on jokin pitkäaikainen sairaus, joka vaatii lääkehoitoa, laaditaan hänelle terveydenhuollossa lääkehoitosuunnitelma. Siltä osin kuin lääkehoitosuunnitelmaan sisältyvät tiedot ovat välttämättömiä lapsen varhaiskasvatuksen järjestämiseksi, kirjataan ne lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan.

Yhteistyö sosiaalitoimen kanssa

Jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä tarjoavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Varhaiskasvatuksen henkilöstöä velvoittavat säännökset, jotka koskevat sosiaalihuoltopalveluihin ohjaamista ja lastensuojeluilmoituksen tekemistä (Sosiaalihuoltolaki (1310/2014) 35 § ja lastensuojelulaki (417/2007) 25 § (88/2010) ja 25 a § (1302/2014)).

Varhaiskasvatuksen ollessa lastensuojelun avohuollon tukitoimena, laaditaan yhteistyösopimus sosiaalitoimen, varhaiskasvatushenkilöstön ja perheen kesken. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan lomakkeen laadintapäivämäärä ja lapsen kasvuun, kehitykseen, oppimiseen ja hyvinvointiin liittyvät varhaiskasvatusta koskevat asiat. Yhteistyöpalaverissa sovittujen asioiden etenemistä seurataan ja arvioidaan sovittun aikataulun mukaan. Samanlainen yhteistyökäytäntö on

kyseessä, kun asiakkuus on sosiaalihuoltolain mukaista. Varhaiskasvatuksesta osallistutaan palvelutarpeen arviointipalaveriin sosiaalitoimen kutsumana.

3.3.Lapset puheeksi – toimintamalli

Wiitaunionissa on käytössä Lapset Puheeksi (LP) -menetelmä, jonka käyttöön koulutetaan työntekijöitä varhaiskasvatuksesta, perusopetuksesta sekä sosiaali- ja terveystalvueluista. Menetelmän avulla rakennetaan yhteistä ymmärrystä sekä pohditaan keinoja lapsen arkipäivän sujumiseen ja yhteistyöhön eri toimijoiden välillä. LP-työskentelyssä pyritään tukemaan lapsen hyvinvointia ja suotuisaa kehitystä sekä ennaltaehkäisemään ongelmien syntyä. Menetelmä rakentuu Lapset puheeksi – keskustelusta ja – neuvonpidosta. Menetelmän käyttö perustuu vapaaehtoisuuteen.

Wiitaunionin varhaiskasvatuksessa LP-keskustelu on systemaattisesti käytössä sovitvina ikäkausina ja sitä tarjotaan 1-, 3- ja 5-vuotiaiden lasten huoltajille. Lapset Puheeksi -menetelmää voidaan käyttää myös muina aikoina erilaisissa lapsen ja perheen tilanteissa ja sen voi kutsua koolle mikä tahansa yhteistyössä huoltajien kanssa.

Lapset puheeksi-keskustelu

- Keskustelussa kartoitetaan lapsen suojaavia tekijöitä eli vahvuuksia sekä pärjäävyyttä uhkaavia tekijöitä eli haavoittuvuuksia
- Tarvittaessa keskustelun lopuksi tehdään toimintasuunnitelma arjen tueksi
- Lapsen vasuun kirjataan merkintä keskustelun käymisestä LP- menetelmän mukaisesti sekä huoltajan kanssa sovitut toimenpiteet, jotka koskevat varhaiskasvatusta
- Toimintasuunnitelma liitetään huoltajan suostumuksella vasuun
- LP-keskustelu voidaan pitää vasun yhteydessä tai erikseen omana keskusteluna

Lapset puheeksi neuvonpito

- Mikäli lapsi tarvitsee arkeen enemmän tukea, järjestetään neuvonpito.
- Neuvonpitoon kutsutaan perheen oman verkoston ihmisiä ja tarvittaessa toimijoita palveluista, järjestöistä ym.
- Neuvonpidossa suunnitellaan, mitä kukin verkoston jäsen voi tehdä huolen helpottamiseksi tai lasta suojaavien tekijöiden vahvistamiseksi yhdessä määriteltävänä aikana.
- Neuvonpidossa yhteyshenkilönä toimii varhaiskasvatuksen erityisopettaja.
- Neuvonpidon lomakkeeseen todetaan toimenpiteet, jotka yhdessä huoltajien ja muiden toimijoiden kanssa sovitaan asioiden eteenpäin viemiseksi.
- Neuvonpitoja voi olla useampia, jolloin lapsen ympärille rakentuu toiminnallinen verkosto.
- Lapsen vasuun kirjataan merkintä neuvonpidon käymisestä sekä verkoston kanssa sovitut toimenpiteet, jotka koskevat varhaiskasvatusta.
- Toimintasuunnitelma liitetään huoltajan suostumuksella vasuun.

4. LIITTEET

Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen tietopaketti varhaiskasvatukseen

Kiusaamisen ehkäiseminen Wiitaunionin varhaiskasvatuksessa

TARKKAAVUUDEN JA
TOIMINNANOHJAUKSEN
TIETOPAKETTI
VARHAISKASVATUKSEEN

PIHALINTUJEN PUHEET

Kylläpä pihalla loruillaan,
puheesta ei tule loppuakaan.
Peipot ja hempot laulavat,
kertovat pitkät tarinat,
mutta toinen ei kuuntele toistaan
puhuvat omista asioistaan:
Kvirivirivir! Tsytt tsytt tsytt!
Kuuntelin, mutta en ymmärtänyt.

-Aale Tynni-

TARKKAAVUUDEN JA TOIMINNANOHJAUKSEN TIETOPAKETTI

Tämä tietopaketti on tarkoitettu avuksi tilanteisiin, joissa lapsella on tarkkaavuuteen ja/tai toiminnanohjaukseen liittyviä pulmia. Kirjaseen on koottu kattavasti yksityiskohtaisia, erilaisiin pulmiin ja tilanteisiin sopivia konkreettisia toimintavinkkejä ja tukitoimia. Ne on koottu aihealueittain, jotta kirjasen käytettävyys olisi mahdollisimman hyvä. Näitä toimia voi kokeilla kaikkien lasten ja lapsiryhmien kanssa riippumatta vaikeuksien asteesta. Lisäksi kirjasessa on yleistä tietoa tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen vaikeuksista sekä tukitoimien suunnitteluun ja toteutukseen tarkoitetut arviointi- ja tukitoimilomakkeet.

SISÄLLYSLUETTELO

Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen tukeminen

- Perustietoa tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen vaikeuksista s. 1
- Tukitoimien suunnittelu ja seuranta s. 1
- Tukitoimien ja niiden toteuttamisen peruseräatteen s. 2

Lasten myönteinen tukeminen arjessa s. 4

Vinkkejä tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen kehityksen tueksi

- Toimintaympäristö s. 6
- Ryhmätilanteet s. 7
- Itsenäinen työskentely s. 7
- Siirtymätilanteet s. 7
- Päiväritiini s. 8
- Värien käyttö s. 8
- ”Jäähy” eli time out s. 8
- Tarkkaavuuden tukeminen s. 9
- Itsekontrollin tukeminen s. 9
- Sosiaalisen vuorovaikutuksen kehittäminen s. 9
- Mitä tehdä, kun lapsella on vaikeuksia...
  - o aloittaa toiminta s. 10
  - o pysyä tehtävässä s. 10
  - o pysyä istumassa s. 10
  - o seurata ohjeita s. 10
  - o työskennellä itsenäisesti s. 11
  - o pysyä hiljaa s. 11
  - o olla vaatimatta liikaa henkilökohtaista huomiota s. 11
  - o seurata yhteisiä sääntöjä s. 11
  - o kuunnella s. 11

Lomakkeet

- Arviointilomake s. 12
- Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen tukitoimet s. 13

Kirjallisuusvinkit s. 16

Lähteet s.

Tarkkaavuuden- ja toiminnanohjauksen tukeminen

Perustietoa tarkkaavuuden- ja toiminnanohjauksen vaikeuksista

Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen pulmat ilmenevät monin tavoin ja usein vaikeuttavat mm. oppimista ja sosiaalisia suhteita. Tyypillisesti pulmia on keskittymisessä, kuuntelemisessa, ponnistelussa, oman vuoron odottamisessa, asioiden ja ohjeiden mielessä pitämisessä, tavaroista huolehtimisessa ja ulkopuolisten ärsykkeiden sietämisessä. Vaikeutta voi olla myös tehtävien aloittamisessa, tehtäväosien tekemisessä suunnittelussa (esim. missä järjestyksessä tehdä) tai tehtävän loppuunsaattamisessa. Siirtymätilanteet, kuten tehtävästä toiseen vaihtaminen tai paikasta toiseen siirtyminen, voivat olla vaikeita. Lapsi saattaa liikehtiä levottomasti tai muutoin hakea kehollisia ärsykeitä, esimerkiksi räpläämällä tavaroita, vaeltelemalla tai juoksentelemalla sisällä tai leikkimällä riehakkaasti. Toisaalta vaikeudet voivat ilmetä myös ”haaveiluna”, vetäytyvyytenä ja verkkaisuutena, joita voi olla vaikeampi havaita.

Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen vaikeudet ovat melko tavallisia ja ne voivat johtua hyvin monenlaisista syistä. Yksi merkittävimmistä vaikuttavista tekijöistä on lapsen vireystila. Tämän vuoksi ensimmäisenä onkin hyvä varmistaa, nukkuuko ja syökö lapsi riittävästi sekä arvioida onko toimintaympäristön ärsyketaso (esim. äänimaailma) lapselle sopiva. On tärkeää kartoittaa ja huomioida myös mahdolliset stressitekijät (esim. suruasiat, jännittäminen, kiusaaminen, muuttunut elämäntilanne jne.), koska ne voivat usein aiheuttaa toiminnanohjauksen ja tarkkaavuuden pulmia tai vahvistaa niitä.

Tukitoimien toteuttamisen peruseriaatteet

Tärkeimpiä periaatteita tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen pulmista kärsivien lasten kanssa ovat *strukturointi eli jäsentäminen, johdonmukaisuus ja ennakointi*. Strukturoinnilla tarkoitetaan tässä niin aikataulun, toiminnan etenemisen kuin toimintaympäristönkin jäsentelyä. Johdonmukaisuudella puolestaan tarkoitetaan tässä, että säännöt ja toimintatavat ovat vakiintuneita ja lapselle selkeitä (esimerkiksi tietynlaisesta käyttäytymisestä seuraa tietynlaisia asioita). Suunnilleen samanlaisena pysyvä aikataulu, selkeästi sovitut toimintaohjeet sekä selkeä, sopivasti ärsykeitä antava toimintaympäristö auttavat lasta ennakoimaan tapahtuvia asioita sekä ymmärtämään syy-seuraussuhteita. Ennakoinnilla viitataan siihen, että aikuinen pyrkii ennakoimaan tilanteita ja tukemaan lasta jo ennen kuin pulmia ilmenee (esimerkiksi kertaa lapsen kanssa toimintaohjeet tai säännöt ennen toimintaan ryhtymistä), jolloin hankalaa tilannetta ei välttämättä synny tai se ilmenee lievempänä.

Tukitoimissa on yhtäaikaaisesti kaksi puolta: *aikuisen toiminta ja tuki sekä lapsen tekemät harjoitukset*. Aikuisen antama tuki on aina ensisijaista, koska aikuinen pystyy vaikuttamaan lapsen

ympäristöön ja luomaan puitteet, joiden avulla lapsen on mahdollista harjoitella ja oppia uusia taitoja. Siksi on hyvä muistaa aktiivisesti pohtia myös omaa toimintaansa ja sen vaikutuksia lapsen toimintaan. Aikuisen antama aktiivinen palaute ja ohjaus ovat erityisen tärkeitä, sillä tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen pulmista kärsivillä lapsilla on usein puutteellinen syy-seuraussuhteiden taju. Tämän vuoksi johdonmukainen ja selkeä ohjaaminen on tärkeää. Paras keino ohjata lasta onkin kieltämisen sijaan sanoa, mitä lapsen toivotaan tekevän, esimerkiksi ”Älä juokse.” sijaan on parempi sanoa ”Kävele.”. Tällöin lapsi tietää mitä häneltä odotetaan. On hyvä myös välttää kysymyksiä ja pyyntöjä, kuten ”Voisitko lopettaa juoksemisen?” tai ”Ethän juokse?”, koska tällöin lapsi saattaa ymmärtää ohjeen mahdollisuutena valita (”En voisi!” tai ”Juoksenpa!”). Suora käskyjen antaminen voi tuntua aluksi hankalalta ja aikuisesta ehkä epäkohteliaaltakin, mutta se on lapsen kannalta selkein ja tehokas keino ohjaamiseen. Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ongelmista kärsivät lapset ajautuvat myös helposti negatiivisen palautteen kierteeseen, koska aikuiset joutuvat puuttumaan usein heidän toimintaansa. Tämän vuoksi olisi tärkeää, että aikuiset pyrkivät positiiviseen vuorovaikutukseen ja antamaan lapselle huomiota silloin, kun tämä toimii toivotulla tavalla. Palaute on erittäin tärkeää antaa välittömästi toiminnan jälkeen, jotta lapsi ymmärtää mihin se liittyy!

Lapselle annettavien harjoitusten valitsemisessa ja suunnittelussa on joitakin periaatteita, jotka kannattaa pitää mielessä:

1. Valitaan korkeintaan 1-2 hyvin rajattua asiaa/tilannetta kerrallaan, joita lapsi harjoittelee.
2. Valitaan harjoiteltavaksi asiaksi sellainen, jossa lapsi joutuu ponnistelemaan sopivasti ja saamaan onnistumisen kokemuksia - ei siis kannata ensimmäisenä ruveta harjoittelemaan vaikeinta asiaa.
3. Harjoitellaan pitkäjänteisesti ja annetaan lapselle riittävästi aikaa opetella uusia taitoja.
4. Liitetään harjoitteluun palkkiosysteemi. Yksinkertaisimmillaan tämä tarkoittaa sitä, että kiinnitetään aina huomiota, esim. sanallisesti, siihen kun lapsi onnistuu. Tarkoituksena on saada aikaan positiivisempaa vuorovaikutusta ja antaa lapselle huomio toivotusta toiminnasta

Lapsi kannattaa alusta asti ottaa mukaan arvioimaan harjoiteltavia tilanteita. Tämä auttaa lasta oppimaan oman toimintansa arviointia ja huomaamaan miten toimimalla tilanteet sujuvat paremmin. Edistymistä kannattaa seurata yhdessä lapsen kanssa jollakin konkreettisella välineellä, esimerkiksi tarraviholla.

Tukitoimien suunnittelu ja seuranta

Tukitoimien suunnittelun ja seurannan helpottamiseksi tässä kirjasessa on muutamia lomakkeita. Ennen tukitoimien aloittamista on hyvä pohtia tarkemmin missä tilanteissa ja tehtävissä vaikeuksia ilmenee. Tätä varten tässä kirjasessa on avoin lomake, johon voi vapaasti kirjata huomioita lapsesta. Arvioinnin tarkoituksena on auttaa valitsemaan tilanteet, joihin tuki kannattaa kohdentaa. Tuen kohdentaminen on tärkeää erityisesti silloin, kun lapsella on monenlaisia vaikeuksia. Lievien tai

selkeästi tiettyyn tilanteeseen liittyvien vaikeuksien kohdalla arviointilomakkeen käyttö ei ole välttämätöntä. Tässä kohtaa on hyvä myös miettiä tukien ottamista käyttöön koko ryhmän tasolla.

Tarkkaavuuden- ja toiminnanohjauksen tukitoimet -lomakkeeseen puolestaan merkitään mitä tukitoimia on lapselle valittu. Lomake on tarkoitettu avuksi tukitoimien toimivuuden ja lapsen taitojen kehittymisen arviointiin. Seuranta on tärkeää erityisesti siksi, että tukitoimien onnistunut toteuttaminen vaatii pitkäjänteistä työtä. Seuranta auttaa huomaamaan mitkä tukitoimet ovat hyödyllisiä. Lisäksi kirjaaminen helpottaa sen mielessä pitämistä mitä keinoja lapsen kanssa on kokeiltu ja kuinka pitkään.

Lasten myönteinen tukeminen arjessa

Lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja minäkuvan kehittymiseen vaikuttaa paljon se, millaista tukea hän saa huoltajiltaan ja muilta läheisiltä aikuisilta arjen tilanteissa.

Ydinasioita myönteisen käyttäytymisen vahvistamiseen

- Kiinnitä tietoisesti huomiota lapsen myönteiseen käyttäytymiseen ja anna välitöntä palautetta siitä.
- Kiinnitä tietoisesti huomiota oman kommunikaation sävyyn. Annatko myönteistä palautetta lämpimästi ja aidosti iloiten vai kireästi tiuskien?
- Kannusta ja kehu lasta useita kertoja päivässä.
- Sanallisen palautteen lisäksi käytä visuaalista merkkikieltä ohjaamaan toivottua käyttäytymistä, esim. tsemppi-peukutusta.
- Huomaa pienetkin onnistumiset ja pyydä lasta kertomaan tilanteesta.
- Luo uskoa ja luottamusta lapsen omiin kykyihin.

Toimiva vuorovaikutus

- Varmista, että viestin on mahdollista mennä perille. Mene luokse, hae katsekontakti, tarvittaessa pysäytä, kutsu nimeltä ja kosketa.
- Keskity kuuntelemaan ja huomioimaan, mitä lapsi viestittää sinulle.
- Anna suoria ja ymmärrettäviä ohjeita.
- Vahvista viestiäsi kehonkieltä käyttämällä, ilmein, äänensävyin ja liikkein.
- Toimi itse mallina ja näytä esimerkkiä, miten odotat lapsen toimivan.
- Käytä positiivisia ilmauksia esim. ”Puhu hiljempaa, kiitos.”

Päivittäiset toiminnot

- Jätä tilaa levolle, leikille ja yhteiselle olemiselle.
- Sovi lapsen kanssa toimintatavoista ja pelisäännöistä etukäteen. Ennakointi.
- Rutiinit, johdonmukaisuus, säännöllisyys ja aikuisen ohjaus ovat erityisen tärkeitä.
- Kunnioita lapsen yksilöllisiä tarpeita ja valintoja aina kun on mahdollista.
- Käytä kuvia ja ajastimia selkiyttämään päivän toimintoja ja tehtäviä.

Koko perheen huomioiminen; Mitä voit vanhempana/hooltajana tehdä?

Johdonmukaiset rajat ovat erityisen tärkeitä kaikille perheenjäsenille silloin, kun joku sisaruksista käyttäytyy haastavasti. Yhteiset pelisäännöt voidaan sopia perheen kesken.

- Selitä sisaruksille ja muille läheisille, mistä on kysymys ja mistä haastava käytös johtuu.
- Koko perheen kesken on tärkeää jutella kodin yhteisistä säännöistä ja tavoista ja selittää, miksi joissakin tilanteissa voi olla eri toimintatapoja eri lasten kohdalla.
- Tee selväksi, mihin tavaroihin ei saa koskea tai mihin paikkoihin ei saa mennä.
- Toisten oikeuksien loukkaamisella on oltava seurauksia. Seuraus on hyvä miettiä etukäteen lapsen kanssa, jotta se on oikeudenmukainen ja lapsi ymmärtää syy-seuraussuhteen.
- Anna kannustava palaute lapsille, kun he ottavat toisiaan huomioon ja onnistuvat käyttäytymään hyvin.
- Huolehdi siitä, että hooltajien ja muiden lähisukulaisten aikaa ja huomiota jaetaan mahdollisimman tasapuolisesti kaikille perheen lapsille.
- Yritä järjestää yhteisiä hetkiä ja mukavaa yhdessäoloa, josta kaikki perheenjäsenet nauttivat.
- Korosta kaikkien lapsien vahvuuksia ja tuo niitä esille päivittäin.
- Riitatilanteessa on tärkeää säilyttää oma maltti ja rauhoittaa lapsi.
- Huolehdi itsestäsi.
- Tunnista ja kanavoi hankalat tunteesi.
- Opettele aggression hallintakeinoja.
- **Vahvista myönteistä ajattelua ja myönteisiä ominaisuuksiasi!**
- Hanki tietoa ja tarvittaessa ulkopuolista apua sekä vertaistukea.

Lähde: AD/HD-liitto

Ratkaisukeskeinen neuropsykiatrinen valmennus

Ratkaisukeskeinen neuropsykiatrinen valmentaja ohjaa ja tukee lapsia/nuoria, joilla on esimerkiksi tarkkaavuuteen ja toiminnanohjaukseen liittyviä vaikeuksia. Valmentaja voi auttaa lasta/nuorta ja hänen perhettään esimerkiksi sosiaalisten taitojen vahvistamisessa, arjen- ja elämänhallinnan ongelmissa, itsenäistymisessä sekä koulutus- ja urasuunnitelmien selkiyttämässä. Valmennuksen tavoitteena on lapsen/nuoren ja hänen perheensä omien voimavarojen ja arjenhallinnan keinojen sekä yleisemminkin myönteisen elämänpolun löytäminen. Ratkaisukeskeisistä menetelmistä löytyy käytännön välineitä ja näkökulmia lasten kanssa työskentelyyn, ryhmän sekä vanhempien tukemiseen.

VINKKEJÄ TARKKAAVUUDEN JA TOIMINNANOHJAUKSEN KEHITYKSEN TUKEMISEKSI

TOIMINTAYMPÄRISTÖ

1. Vältä ylimääräisiä kuulo- tai näköärsyksiä. Täysin ärsykeetön ympäristö ei toisaalta myöskään edistä tarkkaavaisuutta.
2. Järjestelmällisyys huoneessa on tärkeää.
3. Lyhyet tuokiot ovat tehokkaimpia. Jaa tehtävät pieniin, hyvin määriteltyihin osiin ja anna tieto järjestyksessä.
4. Minimoi odotusaika ja maksimoi työskentelyaika.
5. Anna usein visuaalista (esim. kuvat, merkit), kielellistä ja fyysistä palautetta (esim. halaus, taputus). Kielelliset vihjeet eivät aina ole niitä tehokkaimpia keinoja antaa palautetta levottomalle lapselle.
6. Puhuessasi lapselle valitse paikka, jossa voit fyysisesti (esim. ohjaamalla kädestä) ja visuaalisesti (esim. näyttämällä, kuvien kautta) vahvistaa keskittymistä ja katsoa lasta suoraan kasvoihin.
7. Mallin ja esimerkin antaminen mahdollistavat oppimisen näkemisen kautta ja parantavat mieleen palauttamista.
8. Korosta värein asian olennaiset piirteet. Älä anna värin tulla tarkkaavaisuutta hajottavaksi.
9. Opetta lapselle muistia tukevia menetelmiä (esim. toistaminen ääneen, muistia tukeva tekemien).
10. Liiku työtilassa siten, että saat helposti katsekontaktin lapseen ja voit tarvittaessa koskettaa häntä.
11. Maksimoi katsekontakti. Palkitse katsekontaktilla välittömästi.
12. Anna ohjeet lyhyesti ja myönteisellä tavalla. Vahvista toivottavaa toimintaa.
13. Vältä ohjeiden antamista lasten ollessa tiiviissä ryhmässä. Lasta kiinnostaa usein enemmän henkilökohtainen tila (kuka on vieressä, mitä toinen tekee, kuka koskee) kuin esillä oleva asia.
14. Älä kiinnitä huomiota vähäiseen motoriseen liikehtimiseen. Anna mahdollisuuksia tarkoituksenmukaiseen liikkumiseen, esim. pienet asioiden hoitamiset.

RYHMÄTILANTEET

1. Aseta lapset puoliympyrään. Tarkkaavuushäiriöinen lapsi aikuista vastapäätä, jotta voit helposti pitää katsekontaktin.
2. Pienryhmässä aseta lapset puoliympyrään ja tarkkaavuushäiriöinen oppilas keskelle vastapäätä opettajaa.
3. Aseta hyvin keskittyviä lapsia levottoman lapsen molemmin puolin.
4. Palkitse kaikkia lapsia paikalleen menemisestä ja tarkkaavuudesta.
5. Vältä ohjeiden antamista levottoman lapsen ollessa takanasi tai vieressäsi.

ITSENÄINEN TYÖSKENTELY

Lapsia täytyy rohkaista työskentelemään itsenäisesti lyhyitä aikoja. Itsetarkkailu ja ohjaaminen kehittävät sisäistä kontrollia.

1. Tarkkaavuuden kesto määrittelee tehtävien keston.
2. Salli jonkin verran lapsen omaa valintaa materiaaleissa.
3. Anna mallia ja opeta ryhmässä noudatettavia periaatteita kuten vuorottelu, materiaalien ojentaminen, jakaminen.
4. Aseta lapsen valitsemat materiaalit kirkkaan väriselle alustalle suoraan lapsen eteen. Tämä auttaa häntä rajaamaan työskentelyalueensa.
5. Kun työskennellään lattialla, merkitse työskentelyalue tai istumapaikka.
6. Tarjoa lapsille omat alustat, kun työskennellään ison pöydän ääressä.
7. Kun katsellaan kirjoja tai luetaan, on hyvä valita mukava istumapaikka.

SIIRTYMÄTILANTEET

1. Käytä sovittuja merkkejä helpottamaan siirtymistä.
2. Varaa aikaa siirtymiin, kerro etukäteen seuraavaksi tehtävistä mielenkiintoisista asioista lapselle.

3. Käytä vihjeitä kertomaan, että aikaa on pieni hetki saada työ valmiiksi.
4. Anna selvät ja tarkat ohjeet, kuinka siirrytään seuraavaan toimintaan.
5. Palkitse lasta, kun hän pystyy siirtymään toiminnasta toiseen.

PÄIVÄRUTIINI

Päivärutiini on tärkeää.

1. Tee kuvallinen päiväjärjestys, joka käydään läpi aamulla ja tarpeen mukaan useampaan kertaan päivän aikana.
2. Ennakoiva kertominen, laulu, kellonsoitto tms. merkki helpottaa siirtymätilanteissa.

VÄRIEN KÄYTTÖ

Käytä värejä johdonmukaisesti halutessasi korostaa tehtävän/asian etenemistä. Esim. viikkokalenteri, ensin-sitten kortit

”JÄÄHY” (TIME OUT)

Lapsi poistetaan ryhmästä tai tilanteesta tiettyyn paikkaan. Tehokkuus kärsii, jos tätä käytetään jatkuvasti.

1. Määrittele jäähytuolille sellainen paikka työtilassa, missä ei ole mielenkiintoista katseltavaa.
2. ”Jäähyn” pituudeksi sopii 1 minuutti/elinvuosi. Vilkkaimmille 2 minuuttia saattaa olla jo tarpeeksi pitkä jäähy.
3. Jäähyn loputtua kysy lapselta:
Mitä tapahtui?
Mitä sinun olisi pitänyt tehdä? (anna malli toivotusta käyttäytymisestä)
Mitä teet seuraavaksi?
4. Ohjaa lasta löytämään keinot vihan ja turhautumisen hallintaan.
Esim.: ” Jos olet vihainen Janille, tule sanomaan siitä minulle”.
5. Vältä pitkiä keskusteluja, ja keskity ainoastaan edellä mainittuihin kysymyksiin. Käytä näitä kysymyksiä osoittamaan lapselle, kuinka puheen avulla voi parantaa oman käyttäytymisen hallintaa.

TARKKAAVUUDEN TUKEMINEN

1. Esitä opeteltavat asiat selkeästi esim. isot palikat, yksinkertaiset muodot.
2. Kun asia on uusi, käytä rajoitettua määrää materiaalia esim. vain isoja, punaisia ympyröitä.
3. Pidä vain tarvittava määrä materiaalia esillä.
4. Käytä nukkeja ja visuaalisia vihjeitä, jotta lapsen on helppo kohdistaa tarkkaavuutta.
5. Käytä avainsanoja parantaaksesi kuulemistä. Käytä lapsen nimeä tai sanoja kuten yksi, kaksi, kolme, katso, kuuntele.
6. Esitä säännöt ja ohjeet lorun tai laulun muodossa käyttäen hyväksi rytmiä muistamisen apuna.
7. Kun opetat koko ryhmää, anna jokaisen toistaa ohjeet ääneen.
8. Puhu hitaalla, tasaisella rytmillä/tempolla ja esitä tieto lyhyinä palasina. Pidä taukoja välillä. Vältä pitkiä kuvauksia.
9. Pyydä lasta kertaamaan ohjeet sinulle tai toiselle lapselle.
10. Jos lapsi käyttäytyy epätoivotulla tavalla, suuntaa huomio uudelleen uuteen ärsykkeeseen.

ITSEKONTROLLIN TUKEMINEN

1. Tarjoa toimintoja, joissa on selvä alku ja loppu.
2. Tarjoa harjoittelua vihjeen mukaan aloittamisessa ja lopettamisessa (esim. nesteen kaataminen kuppiin).
3. Käytä näönvaraisia ja tuntoaistiin perustuvia vihjeitä helpottamaan lasta huomioimaan ajan kulumisen.

SOSIAALISEN VUOROVAIKUTUKSEN KEHITTÄMINEN

1. Lapsi saattaa unohtaa punaisen langan kesken kertomisen. Tällöin pyydä lasta kertomaan asia uudelleen ja rohkaise häntä esim. laittamalla käsi olkapäälle, hymyilemällä tms.
2. Kertominen on usein sekavaa ja epäoleellista. Ohjaa tällöin lapsen kerrontaa myönteisellä tavalla esim.
Mistä olimmekaan puhumassa?
Mitä päätimme?

Taisimme jo puhua tästä?
Milloin tämä tapahtui?
Mitä? Missä? Milloin? Miten?

3. Anna positiivista palautetta, kun huomaat lapsen käyttäytyvän sosiaalisesti tarkoituksenmukaisesti.
4. Järjestä toimintoja, joissa lapset toimivat yhdessä auttaen toisiaan.
5. Opetä lapselle peli, jota muut lapset pelaavat mielellään ja ohjaa häntä pelaamaan toisten lasten kanssa. Aseta pelaamiselle aikaraja ja palkitse yhteistyöstä.
6. Voit järjestää erityisviikkoja, jolloin esim. lapset tuovat kotoaan nallen tms., jonka kanssa harjoitellaan vuoron antamista ja muita sosiaalisia taitoja.

MITÄ TEHDÄ, KUN LAPSELLA ON VAIKEUKSIA...

...ALOITTA A TOIMINTA

- Anna merkki aloittaa työ
- Esitä työ pieninä osatehtävinä
- Selitä työn tarkoitus
- Anna välitöntä palautetta ja rohkaisua

...PYSYÄ TEHTÄVÄSSÄ

- Poista työympäristöstä häiritsevät tekijät
- Aseta lapsen lähelle toinen lapsi, joka ei lähde helposti mukaan levottomaan toimintaan.
- Rohkaise katsekontaktia
- Tue lasta onnistumaan tehtävässä

...PYSYÄ ISTUMASSA

- Varmista, että lapsi ymmärtää odotuksesi
- Palkitse lasta, kun hän istuu
- Siirrä lapsen paikka pois häiritsevien tekijöiden luota ja lähemmäksi huoneen keskustaa suoraan eteesi

...SEURATA OHJEITA

- Anna lyhyitä, konkreettisia ohjeita
- Anna esimerkkejä näyttäen, kertoen, koskettaen
- Toista ohjeet

...TYÖSKENNELLÄ ITSENÄISESTI

- Valitse toimintoja, jotka ovat sopivia lapsen kehitystasolle
- Anna lyhyet, tarkat ohjeet
- Anna usein vahvistusta; kehu lasta toisten kuullen keskittymisestä

...PYSYÄ HILJAA

- Palkitse lasta välittömästi kuuntelemisesta
- Palkitse lapsia, jotka eivät huutele
- Osoita vihjettä seinällä muistuttaaksesi lasta olemaan keskeyttämättä toisen puhetta (esim. hymyilevä kasvo tai vain jokin symboli, jonka merkitys on selitetty lapselle kahden kesken)
- Järjestä pienryhmiä, joissa lapsella on mahdollisuus kertoa omista kokemuksistaan toisten kanssa

...OLLA VAATIMATTA LIKAA HENKILÖKOHTAISTA HUOMIOTA

- Huomioi lapsi toiminnan alussa
- Yritä huomioda lapsi, kun hän tekee jotain oikein

...SEURATA YHTEISIÄ SÄÄNTÖJÄ

- Tee säännöistä yksinkertaiset
- Ole johdonmukainen odotuksissasi ja seurauksissa sääntöjen rikkomisesta
- Ryhmän kaikki aikuiset pitävät kiinni samoista säännöistä

...KUUNNELLA

- Anna lapselle kuvallisia malleja (esine tai kuva)
- Kerro, mitä tuokion aikana tulee tapahtumaan
- Kiinnitä lapsen huomio itseesi

ARVIOINTI

Kirjaa tähän vapaamuotoisesti asioita ja tilanteita, joissa lapsi mielestäsi tarvitsee tukea ja harjoitusta. Huomioi erityisesti lapsen tarkkaavuus, impulsiivisuus ja sosiaaliset taidot. Kirjaa myös vahvuudet näillä alueilla.

Kaikkein hyödyllisintä tukitoimien valinnan kannalta olisi, jos voit käyttää hieman aikaa lapsen havainnointiin. Mikäli mahdollista, kiinnitä muutamana päivänä tavallista aktiivisemmin huomiota lapseen sekä omaan toimintaasi lapsen kanssa. Mikä toimii, mikä ei? Tarkoituksena on, että huomaisit mitkä kaikki asiat mahdollisesti vaikuttavat lapseen ja havainnoisit myös omaa toimintaasi tietoisemmin. Kirjaa havaintosi mieluiten saman päivän aikana.

Lue lopuksi kirjaamasi asiat huolellisesti läpi. Mieti missä tilanteissa tai taidoissa lapsen tukeminen olisi tällä hetkellä hyödyllisintä. Pyydä tarvittaessa miettimisapua veolta. **Valitse sitten liitteenä olevasta listasta 1-3 tukitoimea, joita lähdet lapsen tai ryhmän kanssa aktiivisesti kokeilemaan.** HUOM! Jos päädyt palkitsemisjärjestelmän käyttöön, valitse 1-2 tilannetta tai taitoa, joita lapsi harjoittelee suunnitellusti (esim. oman vuoron odottaminen). **Aseta mahdollisimman konkreettinen tavoite** (esim. lapsi pysyy jonotilanteessa omalla paikallaan). Muista ottaa lapsi mukaan arviointiin jos mahdollista.

TARKKAAVUUDEN JA TOIMINNANOHJAUKSEN TUKITOIMET

Lapsi: _____

Otettu käyttöön: _____. _____.20____

Tuen muoto: yleinen _____ tehostettu _____ erityinen _____

Tukitoimi	Valittu (riittävät kokeilukerrat!)	Kesto/ kerrat	Havainnot toimivuudesta/ Perustelut, miksi en ole kokeillut
Toimintaympäristön muutokset			
Istumapaikka lähellä aikuista; katsekontaktin huomioiminen			
Istumapaikka rauhallisten lasten vieressä			
Istumapaikka kaukana häiriötekijöistä (esim. ovesta, ikkunoista, levottomista lapsista)			
Ylimääräisten ärsykkeiden karsiminen . Sopivan tilan valinta toimintaan.			
Myönteisen ja kannustavan tunneilmapiirin lisääminen Huumorin käytön lisääminen			

Tukitoimi	Valittu (riittävät kokeilukerrat!)	Kesto/ kerrat	Havainnot toimivuudesta/ Perustelut, miksi en ole kokeillut
Opetus- ja toimintatapojen muokkaaminen			
Selkeät säännöt Johdonmukaiset seuraamukset niiden rikkomisesta			
Lisätty myönteinen palaute toivotusta käyttäytymisestä: <i>visuaalinen</i> (merkki tai kuva), <i>kehollinen/fyysinen</i> (hymy, hyväksyvä katse ym.), <i>kielellinen</i>			
Palautejärjestelmien käyttö eri tilanteisiin (tehtävien tekeminen, käyttäytyminen jne.)			
Aikuisen oman puherytmin rauhottaminen, hidastaminen tai hiljentäminen Oman puhekielen selkeyden huomioiminen.			

Tauotukset ja toistot			
Lisätty mallintaminen ja ohjaaminen opetuksessa			
Toimintaohjeiden selkeyttäminen			
Mahdollisuus liikkua luvallisesti			
Tapahtumien ym. runsas ennakointi			
Lisätty henkilökohtainen ohjaus (esim. työn aloittamisen tukeminen)			
Tunnetaitojen ja oman toiminnan ohjauksen opetus			
Lisää selkeitä malleja eri tilanteisiin (esim. siirtymätilanteet, uudet tilanteet) ja tehtäviin.			
Oppimistyylien huomioiminen			

Tukitoimi	Valittu (riittävät kokeilukerrat!)	Kesto/kerrat	Havainnot toimivuudesta/ Perustelut, miksi en ole kokeillut
Tehtävien organisointi			
Tehtävätavoitteiden selkeä määrittely			
Tehtävien jakaminen osavaiheisiin, ”pilkkominen”			
Eriyttäminen tehtävissä: eri aistikanavien käyttö ajan antaminen ajattelulle/tehtäviin apuvälineiden käyttö selkeä opetusmateriaali tietotekniikan käyttö ym.			

Tukitoimi	Valittu (riittävät kokeilukerrat!)	Kesto/ kerrat	Havainnot toimivuudesta/ Perustelut, miksi en ole kokeillut
Lisätty kodin ja varhaiskasvatuksen välinen yhteistyö			
Tavallista useampia tapaamisia vanhempien/hoitajien kanssa			
Kodin mukana olo palkkiojärjestelmässä			
Keskustelut vanhempien/hoitajien kanssa yhteisiin päämääriin pääsemiseksi			

Lähteenä kaavakkeen työstämiseen on ollut NMI:n **Arviointi-, opetus- ja kuntoutusmateriaaleja: Tarkkaavaisuushäiriöinen oppilas koululuokassa**

KIRJALLISUUSVINKKEJÄ

- Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet, lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja.
- Ahonen, T. & Aro, T. (toim.) 1999. Oppimisvaikeudet. Kuntoutus ja opetus yksilöllisen kehityksen tukena
- Ahonen, T., Siiskonen, T. & Aro, T. (toim.) 2001. Sanat sekaisin? Kielelliset oppimisvaikeudet ja opetus kouluiässä
- Akhutina, T. 1995. Tarkkaavaiseksi oppiminen
- Aro, T. & Laakso, M-L. (toim.) 2011. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen
- Aro, T. & Närhi, V. 2003. KUMMI 2. Tarkkaavaisuushäiriöinen oppilas koululuokassa
- Aro, T., Siiskonen, T. & Ahonen, T. (toim.) 2007. Ymmärsinkö oikein? Kielelliset vaikeudet nuoruusiässä
- Barton, Joanne. 2002. Perhekoulun käsikirja. Käytännön opas vanhemmille
- Greene, R.W. 2006. Tulistuva lapsi
- Heikura-Pulkkinen, U. & Kujanpää, S. 2006. Sosiaaliset kuvatarinat
- Hepola, S. & Vaaraniemi, T. 2012. Kuvat käyttöön. Visualisointi kommunikoinnin ja käyttäytymisen tukena
- Isokorpi, T. 2006. Napit vastakkain. Ristiriidat, rajat ja ratkaisut
- Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen
- Jokinen, K. & Ahtisaari, K. 2004. ADHD – opas koulunkäyntiavustajille
- Kanninen, K. Sigfrids, A. 2012. Tunne minut. Turva ja tunteet lapsen silmin.
- Kerola, K. (toim.) 2001. Struktuuria opetukseen
- Kujanpää, S. & Väinölä, V. 2000. Koritehtävät
- Köngäs, M. 2019. Tunneäly varhaiskasvatuksessa.
- Leskisenoja, E. 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Toteuta käytännössä.
- Lundan, A. 2012. Konstit vähissä? Ratkaisuja haastaviin kasvatustilanteisiin
- Michelsson, K., Miettinen, K., Saresma, U. & Virtanen, P. 2003. ADHD nuorilla ja aikuisilla
- Myllykoski, A-M., Melamies, N. & Kangas, S. (toim.) 2004. Itsenäistyvä nuori ja ADHD
- Paananen, M., Heinonen, J., Knoll, J., Leppänen, U. & Närhi, V. 2011. KUMMI 8. Malti – Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ryhmäkuntoutus
- Sainio, T., Pajulahti, R., Sajaniemi, N. 2020. Näin tuet lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa.
- Sandberg, E. 2021. Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.
- Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) 2004. Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa
- Seppänen, P. 2006. Tä? Sanokko uudelleen? Auditivisen erottelun, muistin ja päättelyn harjoituksia
- Stock Kranowitz, C. 2003. Tahatonta tohollusta. Sensorisen integraation häiriö lapsen arkielämässä
- Szegda, D. & Hokkanen, E. 2009. Apua arkeen ja aistihäiriöihin

- Tahkokallio, K. 2003. Mitä tehdä levottomille lapsille?
- Trogen, T. 2020. Positiivinen kasvatus.
- Viljamaa, J. 2009. Mitä minä teen tämän lapsen kanssa? Haastavan lapsen kasvatus
- Willard, C. 2013. Lapsen ja nuoren mieli. Mindfulness-harjoituksia mielen kehittämiseen, rauhoittamiseen ja tasapainoon
- Zimmer, R. 2011. Psykomotoriikan käsikirja – teoriaa ja käytäntöä lasten psykomotoriseen tukemiseen

LINKKIVINKKEJÄ

- www.adhd-center.com
- www.adhd-liitto.fi
- <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/naytaartikkeli/tunnus/hoi50061?hakusana=adhd>
- <http://adhd-aikuiset.org/portal/>
- <http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/neptunus.html> (Nepsy-sivusto)
- <http://www.erilaistenoppijoidenliitto.fi/>
- <http://www.aivoliitto.fi/>
- <http://www.autismiliitto.fi/>
- <http://www.kuntoutusportti.fi/portal/fi>
- www.valteri.fi
- <http://www.peda.net/veraja/projekti/kelpokymppi/eriyttaminen/menetelmat>

LÄHDELUETTELO

Aro, T. & Närhi, V. (2003) Kummi 2, Arviointi, opetus ja kuntoutusmateriaaleja. Tarkkaavaisuushäiriöinen oppilas luokassa. Jyväskylä: NMI

Aronen, E. ja Sourander, A. 2011. Lastenpsykiatria. Teoksessa Lönnqvist, J. Henriksson, M., Marttunen, M. ja Partonen, T. (toim.) Psykiatria

Jones, C. B. 1991. Sourcebook for Children with Attention Deficit Disorder

Lönnqvist, Jouko. 2011. Käyttäytymis- ja hillitsemishäiriöt. Teoksessa Lönnqvist, J. Henriksson, M., Marttunen, M. ja Partonen, T. (toim.) Psykiatria

Sauna-aho, O., luennot 29.11.2002. Tarkkaavuuden kehityksen tukeminen

KIITOKSET TÄMÄN TUKITOIMIPAKETIN IDEOINNISTA JA KOKOAMISESTA KUULUVAT SEURAAVILLE HENKILÖILLE

Alapuro-Närhi, Sisko	Herttua-Mattinen, Minna
Jämsén, Tuija	Kahilainen, Anne
Kaskilahti, Jaana	Kinnunen, Eija
Kotisara, Riitta	Kulonen, Tuuli
Mielityinen, Mari	Ojanperä, Heli
Paananen, Marja-Leena	Ruuska, Auli
Ruuska, Marjatta	Vesterinen, Maritta
Vuorio, Tiina	Materiaalin varhaiskasvatukselle ovat muokanneet: Minna ja Sisko

KIUSAAMISEN EHKÄISEMINEN WIITAUNIONIN VARHAISKASVATUKSESSA

Kiusaamisen ehkäiseminen Wiitaunionin varhaiskasvatuksessa

Kiusaaminen on tietoisista ja toistuvaa pahan mielen aiheuttamista toisille. Pienten lasten parissa keskiössä on sen ennaltaehkäisy. Kaikki lasten väliset riidat ja konfliktit eivät ole kiusaamista. Pienten lasten kohdalla kiusaamis-sanana käyttöä vasta harjoitellaan. Kiusaamista voi olla lasten mielestä esim. vahingossa tapahtunut tönäisy, leikkiin mukaan haluaminen, leikkiminen lelulla, jonka toinen haluaa. Tarkoitus ei siis ole pohtia, oliko joku teko ihan oikeaa kiusaamista vai ei, vaan on varmistettava, ettei näistä teoista pääse kehittymään kiusaamista.

Pienet lapset harjoittelevat itsehillinnän, moraalien, empatian ja aggression hallinnan taitoja ja niiden oppiminen vaatii aikaa ja sitkeää ohjausta. Siksi rangaistuksiin perustuva kiusaamisen kitkeminen ei sovellu pienten lasten pariin. Varhaiskasvatuksessa voidaan estää ja ehkäistä kiusaamisen kaltaista negatiivisen käyttäytymisen syntymistä. Se edellyttää johdonmukaista kiusaamisen vastaista työtä. Kiusaamisen ehkäisyn keinot pienten lasten kohdalla löytyvät työyhteisöstä ja siellä tehdyistä tilanteen mukaisista pedagogisista ratkaisuista.

Jokaista lasta on kohdeltava varhaiskasvatuksessa tasapuolisesti ja lapsen persoonallisuutta on kunnioitettava. Varhaiskasvatuksen tulisi olla lapselle hyvä paikka: siellä voidaan estää ja ehkäistä kiusaamisen kaltaisen negatiivisen käyttäytymisen syntymistä. Se kuitenkin edellyttää laadukasta toimintaa, koulutettua henkilökuntaa sekä tietoisuutta, osaamista ja johdonmukaista kiusaamisen vastaista työtä. Tavoitteena on, että lapsi tuntee kuuluvansa ryhmään ja on tietoinen velvollisuuksistaan ryhmää ja toisia lapsia kohtaan.

Wiitaunionin varhaiskasvatuksessa pyrimme erilaisin keinoin ja tavoin ennaltaehkäisemään kiusaamista. Jokaiselle lapselle tehdään huoltajien kanssa henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma, lapsen vasu. Lapsen kehityksen ja oppimisen tueksi varhaiskasvatuksessa on käytössä kolmiportaisen tuen malli. Vasua päivitetään vähintään kerran vuodessa. Lapsen siirtyessä varhaiskasvatuspaikasta toiseen tai esiopetukseen huolehditaan tiedonsiirrosta.

Kasvatusyhteistyö lapsen huoltajien ja henkilökunnan välillä on ensiarvoisen tärkeää lapsen kehityksen tukemisen kannalta. Molempien kuntien henkilökunta on koulutettu Lapset puheeksi -toimintamalli käyttöön. Koulutus antaa henkilökunnalle valmiuksia kohdata huoltajat myös vaikeissa asioissa. Koulutusta järjestetään tarpeen mukaan.

Jokaiselle lapselle pyritään löytämään sopiva varhaiskasvatuspaikka, jossa huomioidaan lapsen kehitystaso ja erityistarpeet. Henkilökunnan ja huoltajien konsultoinnin ja lasten havainnoinnin tukemiseksi Wiitaunionissa toimii konsultoiva

psykologi. Lisäksi teemme yhteistyötä neuvolan, puheterapeuttien, toimintaterapeuttien, koulun, sosiaalityön ja muiden lasta tutkivien ja kuntouttavien tahojen kanssa.

Mitä on kiusaaminen?

Kiusaaminen on aggressiivista käytöstä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti tai psyykkisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyvyttömään henkilöön. Salmivalli (2003)

Kiusaamisen piirteitä ovat toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. Näitä piirteitä tarkastelemalla yhtä aikaa voidaan tekoja pohtia niiden kautta. Tarkastelun tulisi olla lapsen kokemuksesta, eikä teosta lähtevää, sillä lapset käsittävät saman teon eri tavoin. Yksittäiset teot eivät ole kiusaamista, mutta voivat johtaa siihen, että lapsi tuntee itsensä uhatuksi.

Fyysinen

kiusaaminen:

- potkiminen
- lyöminen
- kamppaaminen
- töniminen
- esteenä oleminen
- vaatteiden repiminen
- nipistely
- pureminen
- kivien ja hiekan heittäminen
- leikkien sotkeminen

Sanallinen kiusaaminen:

- haukkuminen
- nimittely
- hännääminen
- lällättäminen
- ulkonäön kommentointi
- selän takana puhuminen

Psyykkinen kiusaaminen:

- uhkailu
- manipulointi
- kiristäminen
- ilveily, ilmeily
- poissulkeminen
- leikin sääntöjen muuttaminen
- selän takana puhuminen
- puhumatta jättäminen

Kiusaamisen ennaltaehkäisy

Henkilökunta:

- sitoutuu ryhmän tiimisopimuksessa noudattamaan yhteisiä käytäntöjä
- on siellä missä lapset ovat
- johdonmukaiset säännöt, joita kaikki aikuiset vaativat noudattamaan
- on valppaana ja tietoinen siitä, mitä lapsiryhmässä tapahtuu
- puuttuu ajoissa lasten riitoihin ja ristiriitatilanteisiin
- luo turvallisen ympäristön, jossa jokainen kokee tulevansa nähdyksi ja kuulluksi. Huono ja jännittynyt ilmapiiri aikuisten kesken tarttuu väistämättä myös lapsiin. Sen vuoksi myös työskentely aikuisten ilmapiirin hyväksi on tärkeää.
- tekee jatkuvasti työtä myönteisen me-hengen luomiseksi
- opettaa lapsia leikkimään toisten kanssa
- henkilökunnan jatkokoulutus ja uusien työntekijöiden ja sijaisten perehdytys
- rutiinit, kärsivälliset ja ohjaavat aikuiset

Lasten kanssa:

- hyvien käytöstepojen opettaminen
- omien tunteiden tunnistamisen opettelu
- itsetuntoa vahvistavat leikit
- sadut, joiden teemana on ystävyys, erilaisuus, ulkopuolisuus yms.
- toisten huomioon ottamiseen ja toveruuteen liittyvät teemat
- ryhmän jakaminen pienryhmiin ystävyysiteiden vahvistamiseksi ja uusien ystävien löytämiseksi
- yhteyttä luovat leikit, joissa opitaan tuntemaan toinen paremmin
- kiusaamisen tunnistamisen opettaminen
- kiusaamisen seurausten ymmärtämisen opettaminen

Huoltajien kanssa:

- luottamuksellinen, avoin ja säännöllinen kasvatusyhteistyö

Kiusaamisen ehkäisyn tavoitteena on opettaa lapsille uusia ja erilaisia vuorovaikutuksen malleja. Seuraamuksia mietittäessä on otettava huomioon se kuinka seuraamus edistää myönteisiä kokemuksia vuorovaikutussuhteista. Mietitään minkälaista tukea ja apua sekä kiusattu, että kiusaaja tarvitsevat ja voivat saada. Kiusaaja tarvitsee yhtä paljon aikuisen apua ja turvaa sekä empaattista kohtelua kuin kiusattu. On tärkeää, että aikuinen paneutuu lapsen tarpeisiin ja taustatekijöihin ja syihin miksi hän käyttäytyy huonosti. Aikuisen tehtävä on pyrkiä muuttamaan lapsen toimintatapoja ja luomaan hänelle positiivisen vuorovaikutuksen kokemuksia.

Riitojen selvittely ja kiusaamiseen puuttuminen

Riitojen selvittämiseen kuuluvat muun muassa kompromissien tekeminen, oman mielipiteen esille tuominen ja muiden mielipiteiden kuunteleminen. Siihen tarvitaan kuitenkin aikuisen apua ja aktiivista ohjausta. Jo olemassa olevien kiusaamistilanteiden selvittäminen on aina aikuisen vastuulla, eivätkä lapset voi missään olosuhteissa ratkoa kiusaamistilanteita keskenään.

Kiusaamisen ehkäisyyn tai puuttumiseen ei ole yhtä tapaa, joka sopisi kaikkiin tilanteisiin. Lasten leikin havainnointi on hyvä keino saada tietoa lasten keskinäisestä vuorovaikutuksesta, vuorovaikutuksen laadusta, vallankäytöstä, ryhmän dynamiikasta, kiusaamisen riskitekijöistä ja kiusaamisen muodoista. Torjutuksi tulemisen riskissä ovat sekä aggressiiviset, että ujut ja syrjäänvetäytyvät lapset sekä yksinäiset ja erityistä tukea tarvitsevat lapset.

Suhtautumistapoja lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti:

- Pysäytä, siirry tarvittaessa lapsen kanssa rauhoittumaan muualle.
- Seurausten tulee olla reiluja ja ymmärrettäviä.
- Kerro mikä on sallittua, mikä ei.
- Asetu lapsen asemaan, vaikka hän olisi toiminut väärin.
- Selvitä lapselle tunteen ja toiminnan välinen ero
- Auta lasta tunnistamaan tunne sanoittamalla ja olemalla tilanteessa rauhallisesti läsnä.
- Auta lasta korjaamaan väärin tehty asia, ymmärtämään ja hyvittämään se.

Suhtautumistapoja, kun lapsi kokeilee rajojaan ja esittää vastalauseita:

- Vältä valtataistelua.
- Löydä hyvä tasapaino vaatimusten/seurausten ja joustavuuden välillä (milloin aikuinen voi luopua vaatimuksistaan).

- Pidä kiinni sovitusta.
- Höpötä ja hulluttele lapsen kanssa joskus.

Keinoja lapsen levottomuuden ehkäisemiseksi:

- Valmista lasta muutoksiin.
- Luo rauhallisia nurkkauksia.
- Vähennä lapsen stressiä tilanteissa, jotka aiheuttavat levottomuutta esimerkiksi kertomalla etukäteen tulevista tapahtumista.
- Mukauta toiminta sen mukaan, mihin lapsi on valmis.
- Rakenna myönteisyyttä.
- Ole kehokontaktissa, vaikka hieromalla lasta.
- Järjestä reipasta fyysistä tekemistä säännöllisesti esim. reipas liikunta ja pienet auttamistehtävät.

Hoida tunteenpurkaukset seuraavasti:

- Salli tunteenpurkaukset.
  - Ole itse rauhallinen.
  - Pidä lapsesta kiinni.
  - Rohkaise lasta itkemään.
  - Lohduta ja halaa.
  - Juttele tapahtuneesta jälkeinpäin.
- Folkeaan (1998), Cacciatore (2008)

Kiusaamistilanteiden selvittely

Kiusaamistilanteiden selvittely ei koskaan ole lasten välinen asia.

- kiusaamistilanteisiin puututaan aina välittömästi
- asiaan puuttuu se aikuinen, joka on paikalla
- oman ryhmän aikuinen selvittää ja kertoo huoltajille, tarvittaessa (vakavammat tilanteet) näkijä voi olla palaverissa mukana
- jälkiselvittely hoidetaan aina omassa ryhmässä oman aikuisen kanssa
- keskustellaan kaikkien osapuolten kanssa
- aikuinen on mahdollisimman puolueeton
- pyritään näkemään lapsen toiminnan tarkoituksen
- huomioidaan lasten omat näkemykset ja omat ratkaisuehdotukset, autetaan lasta hyvittämään tekojaan
- jos lapselta vaaditaan anteeksipyyntöä, varmistetaan, että lapsi ymmärtää mitä hän pyytää anteeksi

Riitojen taustat selvitetään perinpohjaisesti

- riitojen jälkeen tilannetta seurataan ja sovitaan miten seuranta järjestetään
- epäsuoraan kiusaamiseen puututaan heti, tapahtuma selvitetään ja keskustellaan
- aikuinen antaa esimerkkiä ja auttaa lasta leikkiin
- seuraamuksen tulee olla tasapuolinen ja oikeudenmukainen
- aikuisen tulee tietää mitä todella tapahtui, ennen kuin seuraamuksia voi tulla
- varmistetaan, ettei kyse ole väärinkäsityksestä
- seuraamukset ovat yksilöllisiä, joillekin riittää aikuisen katse, toinen tarvitsee aikalisän

Kiusaamisen ilmetessä kirjataan tapahtunut tilanne tarkkailua ja seurantaa varten

- jokaista lasta kuullaan erikseen, tarpeen vaatiessa yhdessä
- perheiden kanssa keskustellaan erikseen
- huoltajien keskustelu kirjataan vakavammissa tapauksissa ja huoltajat allekirjoittavat sen tarvittaessa
- pidetään seurantakeskusteluja (huoltajat, henkilökunta)
- pyydetään tarvittaessa apua veo/psykologi

Kiusaamisen ehkäiseminen on kasvatusta tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa yksilöt kannattelevat ja kunnioittavat toisiaan. Se tapahtuu opettamalla lapsille keskeisiä toisten kanssa toimimisen pelisääntöjä ja tapoja. Näytämme itse hyvää esimerkkiä käyttäytymällä ystävällisesti, kohtelemalla toisia hyvin ja puhumalla kannustavasti.

Kiusaamisen ehkäisyn tavoite on yksittäisen lapsen ja lapsiryhmän hyvinvointi. Se edellyttää tietoista pohdintaa sekä valintaa siitä, millaisessa ilmapiirissä haluamme lapsemme kasvaa ja kasvavan. Aikuinen vaikuttaa tekemisillään, tekemättä jättämisillään, asenteillaan, eleillään, ilmeillään ja olemuksellaan siihen, millainen ilmapiiri hänen ympärilleen muodostuu.

Lähteet:

Laura Repo: Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy, Ps-kustannus 2015

Laura Kirves ja Maria Stoor-Grenner: Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa, Mannerheimin lastensuojeluliitto 2010